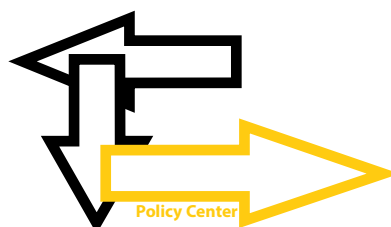

OBRAZOVANJE NA BOSANSKOM JEZIKU U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA U SANDŽAKU

analiza i predlog politike

autorka **Sara Dereta**

Beograd
februar 2015.

SADRŽAJ

3

Uvod

3

Pravni, istorijski i društveni kontekst

7

PROBLEM: Razdvajanje dece na osnovu nacionalne pripadnosti u osnovnim i srednjim školama u Sandžaku

7

Kontekst problema

9

Proces uvođenja nastave na bosanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama u Sandžaku

15

Procena alternativnih načina

18

Rešenje

18

Model obrazovanja koji se implementira

19

Proces implementacije odabranog modela obrazovanja

21

Zaključci

23

Preporuke

UVOD

Pravni, istorijski i društveni kontekst

Položaj nacionalnih manjina u Srbiji uređen je Ustavom Srbije¹ i Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina², kao i drugim zakonima i propisima. U zakonske propise ugrađene su odredbe međunarodnih konvencija iz ove oblasti koje je Srbija ratifikovala. Najznačajnije su dve konvencije Saveta Evrope: Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina³ i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima⁴. Poštujući osnovni princip jednakosti svih građana, pripadnicima nacionalnih manjina, pored prava koja su Ustavom zajemčena svim građanima, jemče se dodatna, individualna ili kolektivna prava. Korišćenjem ovih prava „pripadnici nacionalnih manjina, neposredno ili preko svojih predstavnika, učestvuju u odlučivanju ili sami odlučuju o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu, obrazovanje, obaveštavanje i službenu upotrebu jezika i pisma, u skladu sa zakonom“.⁵

Bošnjaci predstavljaju treću po brojnosti nacionalnu manjinu u Srbiji. Po popisu iz 2011, na teritoriji Srbije 145.278 ljudi se izjasnilo kao Bošnjaci, i još 22.301 kao Muslimani.⁶ Najveći broj je skoncentrisan na teritoriji Sandžaka koja geografski obuhvata delove sadašnjih republika Srbije i Crne Gore. U Srbiji, oblast Sandžaka obuhvata opštine Novi Pazar, Tutin, Sjenicu, Prijepolje, Novu Varoš i Priboj.⁷ U ovih 6 opština živi ukupno 238.878 ljudi, od toga 142.373 Bošnjaka i 12.441 Muslimana, što čini 98% od ukupnog broja Bošnjaka, i 55,8% od ukupnog broja Muslimana u Srbiji.⁸

1 Ustav Republike Srbije, član 75-81, dostupno na <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije#d2>, poslednji put pristupljeno 17.08.2014.

2 Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 18.08.2014.

3 Zakon o potvrđivanju okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, dostupno na <http://www.pravamanjina.rs/attachments/ZAKON%20o%20potvrđivanju%20okvirne%20konvencije.pdf>, poslednji put pristupljeno 18.08.2014.

4 Zakon o retifikaciji evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, dostupno na <http://www.pravamanjina.rs/attachments/Zakon%20o%20ratifikaciji%20evropske%20povelje.pdf>, poslednji put pristupljeno 18.08.2014

5 Ustav Republike Srbije, član 75, dostupno na: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>, poslednji put pristupljeno 18.08.2014

6 Videti Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, 2011. godina, rezultati dostupni na: <http://popis2011.stat.rs/>, poslednji put pristupljeno 18.08.2014

7 Dostupno na <http://sandzak.wordpress.com/istorija-sandzaka/>, poslednji put pristupljeno 18.08.2014

8 Videti Popis stanovništva.08.2014, domaćinstava i stanova, 2011. godina, rezultati

Sandžak je istorijski nestabilno područje. To je posebno došlo do izražaja devedesetih godina kada se u Sandžaku odvijalo sistematsko kršenje ljudskih prava Bošnjaka. Za sandžačke Bošnjake devedesete su bile period državne strahovlade, obeležen etničkim čišćenjem i diskriminacijom. To je uključivalo etničko čišćenje čitavih sela, ubistva, otmice, napade na nepravoslavne verske objekte i groblja, prebijanje, podmetanje vatre i nameštena suđenja zasnovana na podmetnutim i lažnim dokazima.⁹ Nekoliko hiljada Bošnjaka preživelo je različite oblike diskriminacije, prebijanja i mučenja. Loša ekonomska situacija, otpuštanja i nemogućnost Bošnjaka da se zaposle, diskriminatorski odnos i institucionalna diskriminacija dovele su do velikih migracija stanovništva.¹⁰ Kršenja ljudskih prava sandžačkih Bošnjaka od strane Miloševićevog režima bila su najprisutnija u periodu od 1991. do 1995. godine, za vreme ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.¹¹ Pored represivne politike koja je vođena prema Bošnjacima, istovremeno se odvijala sinhronizovana medijska satanizacija ovog regiona, koja je imala za cilj da pokaže kako su Bošnjaci u Sandžaku „fundamentalisti“, „islamski ekstremisti“ i slično.¹² Dva ratna zločina u delu Sandžaka na teritoriji Srbije, poznatiji kao Sjeverin i Štrpci dodatno su ulila strah u lokalno stanovništvo, ali i pojačala nepoverenje prema državi. Prvi slučaj desio se 22.oktobra 1992. kada je Vojska Republike Srpske u selu Mioče zaustavila autobus na putu između Priboja i Sjeverina, i otela 16 muškaraca i jednu ženu – svi Bošnjaci, i svi građani tadašnje Jugoslavije – i odvela ih u Bosnu i Hercegovinu gde su kasnije ubijeni u Višegradu.¹³ Drugi slučaj dogodio se 27.februara 1993. godine kada su iste snage, predvođene Milanom Lukićem i Nebojšom Ranisavljevićem, iz voza na pruži Beograd – Bar u mestu Štrpci oteli 18 Bošnjaka i jednog Hrvata, sve građane SR Jugoslavije, koje su potom ubili kod Višegradske banje.¹⁴

Uporedo sa kršenjem osnovnih ljudskih prava došlo je do nepoštovanja i kršenja manjinskih prava. Devedesetih godina Bošnjaci u svih šest sandžačkih opština nisu imali pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, pravo afirmacije svoje kulture i tradicije, niti pravo na informisanje na maternjem jeziku.¹⁵ Sa demokratskim promenama koje su usledile 2000. godine počeo je da se menja odnos države i pravni okvir prema svim nacionalnim manjinama, pa tako i prema Bošnjacima, kada je otvoren put za ostvarivanje njihovih prava.

Formirani su Nacionalni saveti nacionalnih manjina kao institucije koja treba da „predstavljaju nacionalnu manjinu u oblasti obrazovanja, kulture, obaveštavanja na jeziku nacionalne manjine i službene upotrebe jezika i pisma, i učestvuju u procesu odlučivanja u ovim oblastima“.¹⁶ Oni treba da predstavljaju sponu između građana i države, da budu ti koji će da utiču na donošenje odluka koje

dostupni na: <http://popis2011.stat.rs/>, poslednji put pristupljeno

9 Srpski Sandžak: I dalje zaboravljen, Izveštaj krizne grupe za Evropu broj 162, 8.april 2005. godine

10 Lekcije iz prošlosti, dostupno na <http://pescanik.net/2011/06/lekcije-iz-proslosti---sandzak/>, poslednji put pristupljeno 17.09.2014

11 Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda objavio je višetomno izdanje „Plava biblioteka“, u kojem su detaljno opisani slučajeva kršenja ljudskih prava i zločina protiv bošnjaka u ovom periodu

12 Svjedočenja iz Sandžaka, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, 2002

13 Srpski Sandžak: I dalje zaboravljen, Izveštaj krizne grupe za Evropu broj 162, 8.april 2005. godine

14 <http://www.slobodnaevropa.org/content/secanje-na-zrtve-u-prijepolju-zlocin-u-strpcima-se-ne-sme-zaboraviti/25279344.html>

15 <http://pescanik.net/2011/06/lekcije-iz-proslosti---sandzak/>

16 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 2, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 20.09.2014

se tiču nacionalnih manjina, kao i na sprovođenje tih odluka.

Nacionalni saveti nacionalnih manjina biraju se na izborima. Mandat nacionalnog saveta teče od konstituisanja i traje četiri godine. Pre isteka vremena na koje je konstituisan, mandat nacionalnom savetu može da prestane raspuštanjem, a mandat nacionalnog saveta koji je konstituisan posle raspuštenog nacionalnog saveta traje do isteka mandata nacionalnog saveta koji je raspušten. Nacionalni savet kome je istekao mandat vrši tekuće i neodložne poslove iz nadležnosti nacionalnog saveta do konstituisanja novog nacionalnog saveta.¹⁷

Iako je zakonski sve regulisano, u slučaju bošnjačke nacionalne manjine postoje problemi koji otežavaju primenu ovih zakona. Nakon izbora za Nacionalne savete nacionalnih manjina 2010. godine, na dan konstituisanja Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine usvojen je novi Poslovnik, kojim je propisano da je za konstituisanje nacionalnog saveta potrebna verifikacija najmanje dve trećine mandata¹⁸. Ovo pravilo nije sadržano u poslovnicima po kojima su konstituisani nacionalni saveti svih drugih nacionalnih manjina, i „neopravdano je napravljena razlika u pogledu uslova za konstituisanje Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine, čime je povređeno načelo jednakosti građana u ostvarivanju izbornih prava u postupku izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina, i izvršena je diskriminacija Bošnjaka u odnosu na ostale nacionalne manjine.“¹⁹ Pretpostavlja se da je poslovnik promenjen kako bi se onemogućilo da nacionalni savet konstituše lista predvođena muftijom Muamerom Zukorlićem.²⁰

Tada su osnovna dva Nacionalna saveta Bošnjaka (Bošnjačka nacionalna vijeća): jedan konstituisan na osnovu prvobitnog poslovnika, a koji država nije priznala²¹, i drugi, koje je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava obrazovalo kao privremeni organ upravljanja koji će obavljati sve tekuće poslove i nadležnosti Nacionalnog saveta koji su utvrđeni zakonom – Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV), na čelu sa Esadom Džudžom, bliskim Ugljaninu.²²

Oba nacionalna saveta su nastavila da funkcionišu. Osnovna greška Vlade Republike Srbije i nadležnog ministarstva je bila upravo tolerisanje postojanja dva nacionalna saveta, i omogućavanje BNVa u tehničkom mandatu da radi naredne 4 godina kao da je u punom mandatu. Postojanje dva BNVa je dovelo do dublje podele unutar samog bošnjačkog stanovništva u Sandžaku, a naročito povezanost ovih BNVa sa političkim partijama na lokalni. BNV u tehničkom mandatu uživao je podršku Socijaldemokratske partije Srbije (SDPS) i Stranke

17 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 9a, dostupan na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 20.09.2014

18 Prekinuti diskriminaciju Bošnjaka, B92, 16.08.2010, dostupno na http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=08&dd=16&nav_category=11&nav_id=452235, poslednji put pristupljeno 27.08.2014

19 Saopštenje povodom nacionalnih saveta: poverenica uputila preporuku ministarstvu za ljudska i manjinska prava, dostupno na <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/saop%C5%A1tenja/saop%C5%A1tenje-povodom-nacionalnih-saveta>, poslednji put pristupljeno 20.09.2014

20 Novi izbori za nacionalni savet Bošnjaka u Sandžaku, Slobodna Evropa, 21.01.2011, dostupno na http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija_bosnjaci_nacionalni_savet/2282920.html, poslednji put pristupljeno 21.08.2014

21 Oformljen nacionalni savet Bošnjaka, Blic, 07.07.2010 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/197340/Oformljen-Nacionalni-savet-Bosnjaka>, poslednji put pristupljeno 21.08.2014.

22 Novi izbori za nacionalni savet Bošnjaka, Politika, 10.07.2010, dostupno na <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Novi-izbori-za-Nacionalni-savet-Bosnjaka.lt.html>, poslednji put pristupljeno 22.09.2014.

demokratske akcije Sandžaka (SDA), dok je nepriznati BNV uživao podršku Bošnjačke demokratske zajednice (BDZ) i muftije Muamera Zukorlića.

Ovo dvovlašće je konačno ukinuto 2014. godine nakon novih izbora za Nacionalne savete. Od upisanih oko 100.000 birača, njih 35.000 izašlo je na izbore za Nacionalni savet Bošnjaka. Na izborima su učestvovala dva lista: „Za bošnjačko jedinstvo – dr Sulejman Ugljanin“ i „Za Bošnjake, Sandžak i muftiju“. Ugljaninova lista osvojila je 19 od 35 mesta i tako formirala Nacionalni savet²³. Za predsednika Nacionalnog saveta Bošnjaka izabran je Sulejman Ugljanin²⁴.

U Sandžaku trenutno dominiraju tri bošnjačke stranke: Stranka demokratske akcije (SDA) na čelu sa Sulejmanom Ugljaninom, Socijaldemokratska partija Srbije (SDPS) na čelu sa Rasimom Ljajićem, i Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ) koja uživa podršku muftije Muamera Zukorlića. SDP i SDA od 2000. godine kontinuirano učestvuju u koalicionim vladama, dok je BDZ pristupila na javnoj sceni tek od 2010. i uglavnom je orijentisana na delovanje na lokalni. To doprinosi tenzijama utoliko što su sve glasnije zamerke građana da je za SDP i SDA Beograd važniji od Novog Pazara. Sa druge strane, prisustvo ovih partija u vladi i institucijama države, čak i na ministarskim mestima, važan je argument onih koji tvrde da je bošnjačka manjina na adekvatan način zastupljena i zaštićena u okviru sistema.

23 Izveštaj o održanim izborima za Nacionalne savete: http://rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm, poslednji put pristupljeno 21.01.2015.

24 Sulejman Ugljanin izabran za predsednika, Danas, 21.11.2014, http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/sulejman_ugljanin_izabran_za_predsednika.42.html?news_id=292902, poslednji put pristupljeno 21.01.2015.

PROBLEM: Razdvajanje dece na osnovu nacionalne pripadnosti u osnovnim i srednjim školama u Sandžaku

Kontekst problema

BNV u tehničkom mandatu je 2009. godine usvojilo Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, sa ciljem implementacije i ostvarenja prava na obrazovanje na maternjem jeziku pripadnika bošnjačke nacionalne manjine na području Republike Srbije, i očuvanje nacionalnog identiteta pripadnika bošnjačke nacionalne manjine u Republici Srbiji.²⁵

Kao jedno od osnovnih prava na očuvanje identiteta izdvaja se pravo nacionalnih manjina na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg vaspitanja i obrazovanja.²⁶

Iako sama Evropska unija nema konkretna očekivanja koja Srbija mora da ispuni u pogledu implementacije manjinskih prava, država ima odgovornost u stvaranju jedinstvenog obrazovnog okvira usaglašenog sa evropskim obrazovnim okvirom, koji treba da osigura četiri glavne dimenzije ljudskog prava u obrazovanju koje je 1999. definisao UN Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava²⁷:

25 Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, Bošnjačko nacionalno vijeće, 2009, dostupno na <http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2013/01/Model-obrazovanja.pdf>, poslednji put pristupljeno 22.09.2014

26 videti Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 13, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 22.09.2014

27 Ljudsko pravo na visoko obrazovanje u Hrvatskoj, dostupno na <http://www.iro.hr/hr/javne-politike-visokog-obrazovanja/kolumna/ljudsko-pravo-na-visoko-obrazovanje-u-hrvatskoj/>, poslednji put pristupljeno 23.09.2014

1. raspoloživost – obrazovanja mora biti; ono mora biti opsežno i u odgovarajućem okviru;
2. dostupnost – obrazovanje mora biti nediskriminatorско i fizički dostupno svima;
3. prihvatljivost – oblik i sadržaj obrazovanja, uključujući nastavne planove i programe i nastavne metode, moraju biti relevantni i moraju u pogledu kulturološkog ambijenta odgovarati svima;
4. prilagodljivost – mora postojati mogućnost prilagođavanja sistema obrazovanja da odgovara potrebama dece i mladih u njihovim različitim socijalnim i kulturnim sredinama.

Država je dužna da stvori uslove za organizovanje obrazovanja na jeziku nacionalne manjine, a dok se to ne obezbedi, da osigura dvojezičnu nastavu ili izučavanje jezika nacionalne manjine sa elementima nacionalne istorije i kulture za pripadnike nacionalne manjine. Za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se i na jeziku i pismu nacionalne manjine, odnosno dvojezično, ako se prilikom upisa u prvi razred za to opredeli najmanje 15 učenika, ali i za manje od 15 učenika uz saglasnost nadležnog ministarstva.²⁸ U izradi nastavnog plana za potrebe nastave predmeta koji izražavaju posebnost nacionalnih manjina na jeziku nacionalnih manjina, dvojezične nastave i učenja jezika nacionalnih manjina sa elementima nacionalne kulture, obavezno učestvuju nacionalni saveti nacionalne manjine,²⁹ a priprema ih Centar za razvoj programa i udžbenika Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja.³⁰ Nacionalni savet nacionalne manjine, u pogledu obrazovanja, između ostalog ima u nadležnosti predlaganje Nacionalnom prosvetnom savetu nastavnih planova i programa osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja za sadržaje koji izražavaju posebnost nacionalne manjine (naročito iz oblasti istorije, muzičkog vaspitanja i likovne umetnosti), predlaganje programa osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja za jezik nacionalne manjine, i jezik, odnosno govor, nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture, kao i davanje mišljenja na nastavne programe srpskog jezika, kao nematernjeg.³¹

Takođe, ukoliko se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na jeziku nacionalne manjine, Nacionalni prosvetni savet predlaže ministru nadležnom za poslove obrazovanja davanje odobrenja za korišćenje udžbenika i nastavnih sredstava čiji sadržaji izražavaju posebnosti nacionalne manjine, uz prethodnu saglasnog nacionalnog saveta. Ministar nadležan za poslove obrazovanja daje odobrenje za korišćenje domaćih ili uvezenih udžbenika na jeziku nacionalne manjine u obrazovno – vaspitnom radu, na predlog nacionalnog saveta.³²

28 Videti Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, član 5, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_srednjem_obrazovanju_i_vaspitanju.html, poslednji put pristupljeno 23.09.2014

29 videti Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 13, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 23.09.2014

30 Videti Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, član 19, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html, poslednji put pristupljeno 23.09.2014

31 Videti Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 13, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 25.09.2014

32 Videti Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 14, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 25.09.2014

Proces uvođenja nastave na bosanskom jeziku u osnovnim i srednjim školama u Sandžaku

Model koji je BNV kreirao 2009.godine navodi tri različite varijante održavanja nastave za pripadnike nacionalnih manjina, u zavisnosti od nacionalne strukture učenika, prostornih kapaciteta škole, organizacije nastave, kadrovskih potencijala, i drugih faktora koji utiču na organizovanje nastave:

Varijanta A: program kompletne nastave na bosanskom jeziku;

Varijanta B: dvojezična nastava;

Varijanta C: nastava na srpskom jeziku sa nastavnim predmetom Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture, ili fakultativnim izučavanjem bosanskog jezika i književnosti.

Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV) u tehničkom mandatu na čelu sa Esadom Džudžom bilo je glavni protagonista implementacije prava na obrazovanje na maternjem jeziku u oblasti Sandžaka. Uvođenju nastave na bosanskom jeziku septembra 2013. godine prethodilo je uvođenje ogledne nastave u 4 predškolske ustanove, 4 osnovne škole i 4 gimnazije u opštinama Novi Pazar, Sjenica, Tutin i Prijepolje.³³ Ogledna nastava održala se u po jednoj oglednoj vaspitnoj grupi, u po jednom odeljenju u prvom i petom razredu osnovnih škola i u po jednom oglednom odeljenju u sandžačkim gimnazijama.³⁴ Tada je BNV formirao i Komisiju za stručno pedagoški nadzor i praćenje kvaliteta izvođenja Programa pripreme nastave na bosanskom jeziku u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Sandžaku, koja je trebala da sagleda pozitivne i negativne dimenzije uvođenja nastave na bosanskom jeziku.³⁵ Komisija je održavala interne sastanke na kojima je diskutovano o toku sprovođenja pripreme nastave. Na sastanke ni u jednom trenutku nisu pozivani pripadnici nadležnog ministarstva, civilnog sektora, ili stručne javnosti.³⁶ Takođe, osim što je na internim sastancima zaključeno da sve teče u potpunosti u skladu sa odobrenim programom, i na osnovu toga napravljen izveštaj za Ministarstvo prosvete³⁷, nije postojala detaljna i stručna analiza stanja.

U septembru 2013. godine na teritoriji opština Novi Pazar, Sjenica, Tutin i Prijepolje počela je implementacija prava na obrazovanje na maternjem jeziku u vidu uspostavljanja nastave na bosanskom jeziku u prvom i petom razredu osnovne, i prvom razredu srednje škole.

U skladu sa Akcionim planom za implementaciju modela za obrazovanje na bosanskom jeziku do 1. septembra 2013. godine³⁸ sprovedena je anketa

33 Uvodila se Varijanta A: program kompletne nastave na bosanskom jeziku

34 Vaspitno obrazovne ustanove u kojima se izvodi ogledna nastava na bosanskom, BNV, 27.12.2012, dostupno na <http://www.bnv.org.rs/vijesti/vaspitno-obrazovne-ustanove-u-kojima-se-izvodi-ogledna-nastava-na-bosanskom/>, poslednji put pristupljeno 25.09.2014

35 Formirana komisija za stručno pedagoški nadzor i praćenje kvaliteta pripreme nastave, BNV, 26.02.2013, dostupno na <http://www.bnv.org.rs/vijesti/formirana-komisija-za-strucno-pedagoski-nadzor-i-pracenje-kvaliteta-pripreme-nastave/>, poslednji put pristupljeno 30.09.2014

36 Sastanak komisije za praćenje kvaliteta izvođenja programa pripreme nastave na bosanskom jeziku, BNV, 13.04.2013, dostupno na <http://www.bnv.org.rs/vijesti/sastanak-komisije-za-pracenje-kvaliteta-izvodenja-programa-pripreme-nastave-na-bosanskom-jeziku/>, poslednji put pristupljeno 30.09.2014

37 Ibid

38 Zajednička sednica izvrsnog odbora i odbora za obrazovanje veka, BNV, 08.04.2013, dostupno na <http://www.bnv.org.rs/vijesti/zajednicka-sjednica-izvrsnog-odbora-i-odbora-za-obrazovanje-vijeca/>, poslednji put pristupljeno 30.09.2014

kojom su obuhvaćeni učenici i roditelji prvog i petog razreda osnovne škole i prvog razreda srednje škole sa ciljem da se izjasne da li će pohađati nastavu na bosanskom ili srpskom jeziku. Anketiranje je sprovedeno u dva kruga u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju. Druge opštine poput Nove Varoši ili Priboja u kojima u manjem procentu žive pripadnici bošnjačke nacionalne manjine su već u ovom krugu izostavljene.³⁹ U Tutinu, Sjenici i Novom Pazaru 68,11 % roditelja i učenika od ukupnog broja ispitanih opredelilo se za nastavu na bosanskom jeziku, a 31,89 % za nastavu na srpskom jeziku.⁴⁰ U osnovnim školama procentualno se veći broj roditelja opredelio za nastavu na bosanskom (oko 80% za bosanski i 20% za srpski), dok je u srednjim školama taj odnos ujednačeniji.⁴¹

Drugi krug anketiranja sproveden je od 20. avgusta do 1. septembra 2013. godine, a anketiranje roditelja čija deca pohađaju pripremni razred trajalo je od 15. avgusta do 1. septembra 2013. godine. Drugi krug anketiranja nije doneo neke bitnije izmene. U samom procesu anketiranja pojavili su se problemi. Dok je u Sjenici, Tutinu i Novom Pazaru odziv bio veliki, u Prijepolju se odazvao mali broj učenika i roditelja. Za nastavu na bosanskom jeziku opredelilo se svega 12 srednjoškolaca od ukupno 244 i 100 osnovaca od ukupno 221.⁴² Prema izjavama mnogih u Prijepolju sam proces anketiranja bio je obeležen spekulacijama i navodnim pritiscima nadležnih kako od strane predstavnika BNV-a tako i od strane članova školske uprave.⁴³ Ono što je dodatno zakomplikovalo situaciju je nedostatak komunikacije sa Ministarstvom prosvete i nadležnom školskom upravom, što nije samo slučaj u ovoj već i u ostalim opštinama.⁴⁴

Anketiranje u ostale tri opštine takođe je bilo problematično. Roditelji i učenici bili su izloženi pritiscima i glasinama da učenici koji budu pohađali nastavu na bosanskom neće moći da upišu studije na srpskom jeziku.⁴⁵ BNV je optuživalo direktore i nastavnike pojedinih škola za opstrukciju, a protiv nekih su podignute krivične prijave.⁴⁶ Takođe, postojale su poteškoće sa udžbenicima, i nastavnim planovima i programima. Na izradi udžbenika za prvi i peti razred osnovne i

39 Objašnjenje se može naći u činjenici da u opštinama u kojima je anketa sprovedena Bošnjaci čine većinski (Novi Pazar, Sjenica, Tutin) ili bar značajan deo stanovništva (Prijepolje), dok u Novoj Varoši i Priboju to nije slučaj, te bi proces bio teže sproveden. Takođe, u ovim opštinama bosanski jezik još uvek nije uveden kao službeni; Beleška sa sastanka sa Semihom Kačar iz Sandžačkog odbora za ljudska prava, održanog 3. septembra 2013. godine, dostupno u arhivi Centra za praktičnu politiku

40 U Sjenici, Tutinu i Novom Pazaru pripadnici bošnjačke nacionalne manjine čine 85.1 % od ukupnog broja stanovnika. Detaljniji rezultati prvog kruga anketiranja dostupni na: <http://www.bnv.org.rs/vijesti/rezultati-prvog-kruga-anketiranja-roditelja-o-modelu-nastave-u-obrazovno-vaspitnim-ustanovama-u-sandzaku/>

41 Rezultati prvog kruga anketiranja po školama dostupni na: <http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2013/07/Detaljni-podaci-za-skole-Anketa.pdf>

42 Detaljniji rezultati prvog kruga anketiranja, op.cit.

43 Bosanski podelio Prijepoljce, Večernje novosti, 17. jun 2013. godine, <http://novosti.rs/vesti/srbija.73.html:439540-Bosanski-podelio-Prijepoljce>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

44 Bošnjačko nacionalno vijeće podnelo je krivičnu prijavu protiv Blaža Čubrila, načelnika školske uprave za Zlatiborski okrug, Manjkavosti u uvođenju bosanskog u škole, Radio Slobodna Evropa, 25. septembar 2013. godine, <http://www.slobodnaevropa.org/content/manjkavosti-u-uvodjenju-bosanskog-u-skole/25094572.html>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

45 Beleška sa sastanka sa Semihom Kačar, op.cit.

46 Bošnjačko nacionalno vijeće podiglo je krivičnu prijavu protiv direktora Osnovne škole „Bratstvo“ iz Novog Pazara jer je navodno odgovarao roditelje i učenike da se izjasne za nastavu na bosanskom jeziku, Bosanski jezik tek dogodine u školama, Večernje novosti, 31. jul 2013. godine, <http://novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:446838-Bosanski-tek-dogodine-u-skolama>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

prvi razred srednje škole radio je autorski tim od 25 ljudi, koji je formiran od strane BNV-a. BNV je Ministarstvu prosvete predalo rukopise 33 udžbenika na bosanskom jeziku za razrede koji će u prvoj godini biti uključeni u nastavu, od kojih je do početka školske godine odobreno samo 13. Međutim, do početka nastave na bosanskom, 2. septembra 2013. godine, u škole su stigla samo tri udžbenika za prvi razred kroz program besplatnih udžbenika.⁴⁷ Školska godina je otpočela bez udžbenika, uz oslanjanje na kompetentnost nastavnika da nastavu izvedu bez potrebnih nastavnih sredstava.⁴⁸ Predstavnicima BNV-a tvrde da je moguće i bez udžbenika organizovati nastavu i da računaju na „fleksibilnost nastavnika“⁴⁹.

Kako navodi Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, udžbenike za jezike nacionalnih manjina i za pojedine predmete od interesa za nacionalne manjine odobrava ministar, na predlog Nacionalnog prosvetnog saveta, i na osnovu pozitivnog mišljenja nacionalnog saveta nacionalne manjine. Takođe, ministar, na obrazložen zahtev odgovarajućeg stručnog organa u školi, može da odobri udžbenik koji je u upotrebi u zemlji matici, i koji je štampan na jeziku i pismo pripadnika nacionalne manjine, uz pribavljeno pozitivno mišljenje nacionalnog saveta nacionalne manjine, i Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja.⁵⁰

Za školsku 2013/2014 godinu odobreno je ukupno 30 udžbenika za nastavu na bosanskom jeziku: predškolski uzrast (5 udžbenika), prvi razred osnovne škole (7 udžbenika za 5 predmeta), peti razred osnovne škole (11 udžbenika za 6 predmeta), i za prvi razred gimnazije i srednje stručne škole (7 udžbenika za 6 predmeta).⁵¹ Za školsku 2014/2015 do sada je odobreno 3 dodatna udžbenika (dva za predškolski uzrast, i jedan za prvi razred osnovne škole), međutim, još uvek nije odobren niti jedan udžbenik za generaciju koja je prošle godine počela sa pohađanjem nastave na bosanskom jeziku, a koja školske 2014/2015 godine upisuje drugi razred osnovne, šesti razred osnovne, odnosno drugi razred gimnazije/srednje stručne škole.⁵²

Što se tiče nastavnog kadra, Odbor za obrazovanje na bosanskom jeziku BNV-a sproveo je proces testiranja nastavnika, učitelja i stručnih saradnika o poznavanju bosanskog jezika za obavljanje obrazovno-vaspitnog rada. Svi nastavnici su imali pravo da polažu test od 12 pitanja koji su uglavnom polagali u školama u kojima predaju, nakon čega su oni koji su bili uspešni dobili sertifikate izdate od strane BNV-a. Legitimitet BNV-a⁵³ da sprovodi akreditaciju

47 Beleške sa sastanaka sa direktorima osnovnih i srednjih škola obavljenih u Sjenici i Novom Pazaru održanih od 3. do 5. septembra 2013. godine, dostupno u arhivi Centra za praktičnu politiku

48 Ibid

49 Nastava može da počne i bez svih udžbenika, Danas, 22. avgust 2013. godine, http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/nastava_moze_da_pocne_i_bez_svih_udzbenika.42.html?news_id=266441, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

50 Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, član 20 i član 28, dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/510-zakon-o-udzbenicima-i-drugim-nastavnim-sredstvima>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

51 Izvod iz registra odobrenih udžbenika: školska 2013/2014 godina, dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/prosveta/udzbenici/skolska-2013-2014-god/679-izvod-iz-registra-odobrenih-udzbenika-skolska-2013-2014-godina>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

52 Izvod iz registra odobrenih udžbenika: školska 2014/2015, dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/prosveta/udzbenici/skolska-2014-2015-god/1220-izvod-iz-registra-odobrenih-udzbenika-skolska-2014-2015-godina>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

53 Predstavnicima BNV-a pozivaju se na to da sama akreditacija nastavnika nije detaljno

osporen je od Ministarstva prosvete, jer procedura za sertifikovanje nastavnika nije usvojena na odgovarajući način.⁵⁴ Iako je test izradila komisija sastavljena od profesora univerziteta, postoje sumnje da li je test od 12 pitanja dovoljan da kvalifikuje nastavnika,⁵⁵ a takođe postoje navodi da je sam proces testiranja kompromitovan jer su nastavnici u pojedinim školama unapred dobili rešenja testa.⁵⁶

Problem implementacije obrazovanja na bosanskom jeziku u Sandžaku očigledan je na dva nivoa:

1. U odabranom modelu koji se implementira;
2. U samom procesu implementacije zagarantovanog prava.

Model koji se implementira

Trenutni model podrazumava pohađanje kompletne nastave na bosanskom jeziku, uz posebne planove i programe za predmete od nacionalnog značaja (istoriju, muzičko, likovno). Kao što je već navedeno, ovaj model vodi u produbljivanje socijalne distance jer razdvaja decu po nacionalnosti i veri od predškolskog uzrasta, što dovodi do nepoznavanja kulture, tradicije i istorije onih drugih, a to predstavlja bazu za razvoj nacionalizma i širenje nacionalne netrpeljivosti. Takođe, u izradu modela nisu u dovoljnoj meri bili uključeni stručna javnost, predstavnici OCD u Sandžaku, predstavnici ministarstva, lokalnih institucija, kao ni drugi relevantni akteri, te se dovodi u pitanje i sadržaj nastave, odnosno kvalitet programa.

Odabrani model obrazovanja, koji podrazumeva kompletnu nastavu na bosanskom jeziku od predškolskog uzrasta, nije adekvatan za kontekst Sandžaka. BNV navodi da će uvođenje nastave na bosanskom jeziku dovesti do boljeg i sveobuhvatnijeg upoznavanja pripadnika većinskog naroda i ostalih nacionalnih zajednica sa tradicionalnim vrednostima i ostvarenjima pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice, i do unapređenja i daljeg razvoja multikulturalnog i multietničkog života u Republici Srbiji.⁵⁷ Međutim, upravo osnovni nedostatak ovog modela je što dovodi do fizičkog razdvajanja učenika po etničkoj osnovi od samog početka školovanja, ograničavanja njihovih susreta, te samim tim i do smanjenje komunikacije i razmene znanja i iskustava između učenika različite nacionalnosti. Politika razdvajanja dece na osnovu njihove etničke pripadnosti može samo voditi ka jačanju predrasuda i netolerancije prema drugima, i voditi ka daljoj etničkoj izolaciji.⁵⁸

regulisana zakonom, kao i na/ to da Ministarstvo prosvete nije ponudilo adekvatno rešenje; Beleška sa sastanak sa Esadom Džudževićem, predsednikom BNV-a održanog 3. septembra 2013.godine, dostupno u arhivi Centra za praktičnu politiku

54 Plan je trebalo da bude prosleđen Ministarstvu prosvete a da onda drugim telima bude prosleđen na analizu, **Do licence za bosanski jezik za 10 minuta**, Večernje novosti, 9. avgust 2013. godine, <http://novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:448094-Do-licence-za-bosanski-jezik-za-10-minuta>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

55 Istraživačice CPP-a imale su uvid u test i neka od 12 pitanja su, na primer: Da li se ispravno kaže orjent ili orijent, dijalektika ili dialektika, Skoplje ili Skopje itd. Vidi i: **Do licence za bosanski jezik za 10 minuta**, op.cit.

56 Beleška sa sastanka sa Zibijom Šarenkapić iz Kulturnog centra Damad, održanog 3. septembra 2013. godine, dostupno u arhivi Centra za praktičnu politiku

57 Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, Bošnjačko nacionalno vijeće, Novi Pazar, 2009,

58 Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama i FBiH, Koordinacija ministra obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar 2012

Dakle, dalja implementacija ovakvog modela vodi u produbljivanje etničke distance između bošnjačke i srpske nacionalne zajednice, kako na teritoriji samog Sandžaka tako i na teritoriji čitave Srbije.

Kada se govori o značaju posledica do kojih ovakav model može da dovede, neophodno je sagledati specifičnost regiona Sandžaka, imajući u vidu teška nasleđa kršenja ljudskih prava koja su se dogodila tokom 90ih godina⁵⁹ ali i trenutne društvene i političke situacije kao i uvreženih predrasuda koje postoje između dve etničke zajednice. Specifičnost Sandžaka su stalno prisutne tenzije između etničkih grupa, i zato se mora pronaći i sprovesti model koji neće te tenzije produbljivati, nego ih prevazilaziti, a model koji se nudi, vodi daljoj segregaciji dece na osnovu nacionalne pripadnosti. Problemi koji proističu iz primene neodgovarajućeg modela i podele dece u školama vidljivi su i u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj gde su primenjivani slični modeli. Princip „dve škole pod jednim krovom“ po kome se učenici različite etničke pripadnosti u Bosni i Hercegovini školuju u istoj zgradi, ali nastavu pohađaju odvojeno pokazao se kao neuspešan, i šta više doveo je do veće segregacije s obzirom na to da su susreti učenika svedeni isključivo na vanškolske aktivnosti.⁶⁰

Iako je prvobitno ovakav način funkcionisanja škola trebalo da pospeši povratak i osećaj sigurnosti nakon rata, zaključeno je da škole odvojene prema etničkoj osnovi vode do segregacije u obrazovnom procesu, na način da su deca isključena, ograničena, i onemogućena u priznavanju i ostvarivanju na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u obrazovanju, samo zato što pripadaju drugoj etničkoj skupini, što predstavlja diskriminaciju i segregaciju. Ovakva vrsta segregacije ima dugoročne posledice na decu u Bosni i Hercegovini: svaki osmi učenik često izbegava aktivnosti sa učenicima drugih nacionalnosti, svaki sedmi učenik često pokazuje agresivno ponašanje prema učenicima drugih nacionalnosti, a svaki šesti ne želi da sedi u istoj učionici sa učenicima druge nacionalnosti.⁶¹ Takođe, istraživanja koja su sprovedena u školama u Vojvodini gde se nastava obavlja na mađarskom i srpskom jeziku pokazuju da prednjači diskriminacija na etničkoj i nacionalnoj osnovi (na osnovu naglaska i jezika), a takođe se oko 30% ispitanika na vannastavnim aktivnostima ne meša sa pripadnicima druge nacionalnosti, a 40% konstatuje da se deca u školi grupišu na osnovu nacionalnosti.⁶²

2. Proces implementacije zagarantovanog prava

Proces implementacije zagarantovanog prava bošnjačke nacionalne manjine sproveden je van mandata koje BNV u tehničkom mandatu ima. Nisu poštovani zakoni i nadležnosti postojećih institucija. Nepoštovanje procedure i nedovoljna komunikacija i saradnja između BNVA, nadležnog ministarstva i relevantnih institucija dovela je do problema i blokada na svim nivoima implementacije ovog procesa, što uključuje akreditaciju nastavnika, izjašnjavanje učenika i

59 Svjedočenja iz Sandžaka, <http://san-odbor.org/publikacije/>, poslednji put pristupljeno 02.10.2014

60 Odvojene škole produbljuju etničke podjele u BiH, dostupno na <http://iwpr.net/sr/report-news/odvojene-%C5%A1kole-produbljuju-etni%C4%8Dke-podjele-u-bih>, poslednji put pristupljeno 20.08.2014. godine

61 Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama i FBIH, Koordinacija ministra obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar 2012

62 Istraživanje dostupno na <http://www.ombudsmanapv.org/riv/index.php/istrazivanje?start=5>, poslednji put pristupljeno 20.08.2014. godine

roditelja, nepostojanje adekvanih udžbenika i drugih nastavnih sredstava, kao i davanje oprečnih i nejasnih uputstava direktorima škola o samom početku i daljem toku realizacije nastave na bosanskom jeziku.

Implementacija obrazovanja na jeziku manjina je delikatan proces u svim multietničkim zajednicama, a dodatno se usložnjava kada se ne sprovedi uz puno poštovanje zakona i mandata koje pojedine institucije imaju. Proces implementacije obrazovanja na bosanskom jeziku u Sandžaku sprovodilo je Bošnjačko nacionalno vijeće u tehničkom mandatu. Uvođenje nastave na jeziku nacionalne manjine je proces koji je dugoročan i kompleksan. Činjenica da je sprovođenje preuzelo BNV u tehničkom mandatu, koje ima mandat da vrši isključivo tekuće i neodložne poslove,⁶³ znatno je otežala proces primene važećih zakona. Kao što je već rečeno, iako u tehničkom mandatu, BNV je preuzelo ne samo predlaganje politika i monitoring sprovođenja tih politika, nego i kompletnu izradu i potpuno sprovođenje celog procesa i uvođenje odgovarajućih kriterijuma. Implementacija je izvedena na brzinu, bez dovoljno pripreme, i bez ikakve javne rasprave o modelu organizovanja nastave ili o metodologiji i tehničkim pitanjima. U proces nisu bili uključeni ni predstavnici stručne javnosti, civilnog sektora, političkih stranaka na lokalnu, lokalne samouprave, kao ni organa vlasti na svim nivoima. Takođe, nedovoljna komunikacija i saradnja sa nadležnim ministarstvom i relevantnim institucijama stavila je pod znak pitanja čak i ono što se moglo smatrati pozitivnim pomakom u rešavanju problema. Tako je proces anketiranja učenika i roditelja praćen različitim problemima, obeležen je spekulacijama i navodnim pritiscima nadležnih kako od strane predstavnika BNV-a tako i od strane školske uprave.⁶⁴ Direktori škola su informacije dobijali sa dve međusobno neusaglašene strane – BNV-a i ministarstva, što je dovelo do konfuzije oko početka nastave, prihvaćenih planova i programa, i udžbenika, jer su uputstva najčešće bila oprečna. Krajnji rezultat dvovlašća i preuzimanje ingerencija koje nisu u zakonom određenom mandatu je neadekvatna nastava na jeziku manjine, kako po kvalitetu implementacije tako i po samom sadržaju, ali na višem nivou i do potpune politizacije tog problema, pri čemu ceo proces gubi svoj obrazovni karakter.

U Srbiji postoje adekvatni zakonski okviri i rešenja za poštovanje prava nacionalnih manjina na obrazovanje, koji garantuju očuvanje kulturne osetljivosti i poštovanje različitosti. Međutim, praksa pokazuje da su i dalje dominantni asimilacijski model (nestajanje manjinske, etničke posebnosti utapanjem u jaču), i separadni model (predimenzioniranje važnosti vlastitog etnosa).⁶⁵ Obe ove politike baziraju se na suštinskom odbijanju prihvatanja različitosti i na podizanju novih zidova između etničkih grupa. One insistiraju na zaštiti sopstvenog etnosa pred „nasiljem“ onog drugog, i u dužem periodu samo povećavaju tenzije i vode ka getoizaciji i mogućim tragičnim posledicama.

Iako na rečima naizgled postoji konsenzus da je potrebno implementirati pravo koje ovoj manjinskoj zajednici pripada prema domaćoj legislativi i međunarodnim konvencijama, postojeća socijalna distanca će se produbiti ukoliko se nastavi sa razdvajanjem dece koja nastavu pohađaju na srpskom, odnosno

63 Videti Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, član 9a, dostupan na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 9.10.2014

64 Bosanski podelio Prijepoljce, Večernje novosti, 17. jun 2013. godine, <http://novosti.rs/vesti/srbija.73.html:439540-Bosanski-podelio-Prijepoljce>, poslednji put pristupljeno 9.10.2014

65 Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama i FBiH, Koordinacija ministra obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar 2012

bosanskom jeziku. Paralelno učenje po različitim programima, bez međusobne razmene informacije i znanja, dovodi do nepoznavanja kulture, tradicije i istorije drugih naroda (kako Srba tako i Bošnjaka), što može predstavljati bazu za razvoj nacionalizma i širenje nacionalne netrpeljivosti. Takođe, implementacija mora da se uradi tako da obezbedi zadovoljavajući kvalitet nastave, što podrazumeva kvalitet udžbenika, adekvatno osposobljavanje nastavnika, usklađivanje i precizno uspostavljanje planova i programa.

Raspoložive opcije

Procena alternativnih načina

Ne postoji veliki broj alternativnih načina sprovođenja prava nacionalnih manjina na školovanje na maternjem jeziku, a njihova uspešnost zavisi kako od spremnosti države da podrži sprovođenje prava, tako i od spremnosti matične države da u tom procesu učestvuje. Nepostojanje alternative je posledica jednoobrazne politike prema svim manjinama, koja ne uzima u obzir njihove karakteristike i specifičnosti već su brojnost i koncentracija pripadnika nacionalne manjine na jednoj teritoriji osnovni kriterijum da li se sprovodi kompletna nastava na jeziku nacionalne manjine, dvojezična nastava, ili izučavanje jezika nacionalne manjine sa elementima istorije, kulture i tradicije.⁶⁶ Na osnovu ovih kriterijuma, BNV je predstavio tri varijante Modela obrazovanja za sandžačke bošnjake u Republici Srbiji:⁶⁷

1. Varijanta A: program kompletna nastave na bosanskom jeziku podrazumeva izvođenje celokupnog vaspitno-obrazovnog rada i nastave na bosanskom jeziku, a nastavni planovi i programi obuhvataju nacionalne predmete sa posebnim udžbenicima, planovima i programima sa tim sadržajima, dok se nastava ostalih predmeta izvodi na bosanskom jeziku, prema nastavnim planovima i programima kao i na srpskom jeziku.
2. Varijanta B: dvojezična nastava podrazumeva organizovanje nastave u osnovnim ili srednjim školama u odeljenjima u kojima se ona izvodi na bosanskom jeziku samo za nacionalne predmete, uz korišćenje posebnih udžbenika sa tim sadržajima na bosanskom jeziku, kao i predmete iz oblasti poznavanja prirode i društva i geografije, takođe na bosanskom jeziku, dok se ostali nastavni predmeti izvode na srpskom jeziku prema nastavnim planovima i programima na srpskom jeziku
3. Varijanta C: Nastava na srpskom jeziku sa nastavnim predmetom Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izbornim nastavnim predmetom podrazumeva izvođenje nastave na srpskom jeziku uz izučavanje maternjeg bosanskog jezika za pripadnike bošnjačke nacionalne zajednice kroz formu „Bosanskog jezika sa elementima nacionalne kulture“ kao izbornog nastavnog predmeta.

66 Videti Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, članovi 13-15, dostupno na http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html, poslednji put pristupljeno 7.10.2014

67 Model obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Republici Srbiji, Bošnjačko nacionalno vijeće, 2009 dostupno na <http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2013/01/Model-obrazovanja.pdf> poslednji put pristupljeno 7.10.2014

Za razliku od Srbije, gde je obrazovni sistem pod nadležnosti jednog ministarstva, u Bosni i Hercegovini obrazovanjem se bavi 14 ministarstava: dva entitetska, 10 kantonskih, posebna uprava za obrazovanje u distriktu Brčko, i na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova koje ima nejasno definisanu ulogu koordinacije. Nakon dejtonskog mirovnog sporazuma nastala su tri obrazovna programa u BiH: dva koja su preuzeta iz Srbije i Hrvatske, i bosanski program, koja se sprovode na tri jezika, sa različitim nastavnim planovima.⁶⁸ Ustav Bosne i Hercegovine sve nadležnosti obrazovanja daje entitetima⁶⁹ dok Ustav Federacije kantonima daje „odgovornost da izgrade obrazovne politike, uključujući i odluke koje se tiču i normativnog regulisanja u obrazovanju“⁷⁰, što dovodi do potpuno decentralizovanog obrazovanja u Federaciji, i centralizovanog u RS, što dalje komplikuje i otežava svaki vid izmene i reforme obrazovnog sistema.

Primer dobre prakse je reforma obrazovnog sistema koja je sprovedena u Distriktu Brčko, gde je uveden integrisani školski sistem. Po ovom sistemu, škole i razredi su etnički izmešani, a zajednička jezgra nastavnih planova i programa, koja su izradile radne grupe sastavljene od nastavnika, direktora škola i drugih stručnjaka u školama, šira su nego u ostatku zemlje. Učenici znatan deo svog vremena (najmanje dve trećine) provode na zajedničkim časovima, a neke škole u Brčkom čak imaju ograničenje od deset posto vremena za časove tzv. „nacionalnih predmeta“, na kojima su učenici razdvojeni na osnovu etničke pripadnosti.⁷¹ Činjenica da je Brčko distrikt u kome je smanjen broj međuetničkih incidenata i distanca među mladima, pokazuje da ovaj sistem daje dobre rezultate.

U Republici Hrvatskoj pravo na obrazovanje na maternjem jeziku i pismu pripadnika nacionalnih manjina uređeno je Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina⁷² i Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina⁷³, a sprovodi se kroz tri modela organizovanja nastave koja su ista kao i modeli koji se koriste u Srbiji: kompletna nastava na jeziku manjine, dvojezična nastava i izučavanje maternjeg jezika sa nacionalnim elementima.⁷⁴ Međutim, i u Hrvatskoj postoje inicijative koje se zalažu sa inkluzivno obrazovanje koje neće razdvajati decu po nacionalnoj osnovi. Jedna od tih inicijativa je projekat Nova škola, koji je započeo 2003. godine s ciljem osnivanja prve integrisane i interkulturalne škole u Vukovaru.⁷⁵ Kurikulum

68 <http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-8-no-3-2013july/segregated-education-in-bosnia-and-herzegovina/>

69 Član III Ustava Bosne i Hercegovine (Aneks 4 Dejtonskog sporazuma), dostupno na <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonannex4.html>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

70 Odeljak III, Član 4(b) Ustava Federacije, dostupno na http://drzavni-ispit.foto55.com/dokumenti/ustav_fbih.html, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

71 Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama i FBiH, Koordinacija ministra obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar 2012

72 Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, članovi 7 i 11, dostupno na <http://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

73 Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, dostupno na <http://www.zakon.hr/z/318/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-na-jeziku-i-pismu-nacionalnih-manjina>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

74 Ostvarivanje prava na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina na materinskom jeziku i pismu u istočnoj hrvatskoj, Koalicija za promociju i zaštitu ljudskih prava, 2006, Osijek, dostupno na: <http://www.center4peace.org/Variouse%20document%20for%20web/Web%20materijali%20septembar%202006/MRP%20Paper%202/Doc%20hrvatski%20pdf.pdf>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

75 Više o projektu Nova škola dostupno na <http://www.ndcosijek.hr/projekti/nova-skola/>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

Nove škole prilagođen je obrazovnim potrebama multietničke, multikulturalne zajednice, a kreiran je od strane nastavnika, roditelja, pedagoga, psihologa, i drugih stručnjaka. I u samu realizaciju projekta uključeni su svi bitni akteri: učitelji koji rade u Vukovaru, roditelji, predstavnici grada Vukovara, Županije Vukovarsko-sremske, stručnjaci iz Agencije za odgoj i obrazovanje RH, predstavnici koordinacije Veća nacionalnih manjina, stručni saradnici, nevladine organizacije, i verske vođe.⁷⁶ Takođe, projekat je podržan od strane predsednika Hrvatske, ministarstva, i vlasti na lokalnu, a očekuje se da će se škola osnovati do početka školske 2015/2016 godine.⁷⁷

76 Ibid

77 Predsjednik Josipović održao sastanak na temu osnivanja nove škole Vukovar, dostupno na <http://www.ndcosijek.hr/predsjednik-josipovic-odrzao-sastanak-na-temu-osnivanja-nove-skole-vukovar/>, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

REŠENJE

Model obrazovanja koji se implementira

Implementacija zagaranтовanog prava bez osvrta na karakteristike i specifičnosti svake od manjina može da ima brojne posledice: u slučaju bošnjačke nacionalne manjine, ne uzimanje u obzir istorije odnosa Bošnjaka i Srba, konteksta Sandžaka, trenutne političke, ekonomske, i društvene situacije kako u Sandžaku, tako i u odnosu države prema Sandžaku i bošnjačkoj nacionalnoj manjini. Sadašnji model dovodi do međusobnog razdvajanja dece, nepoznavanja međusobne kulture i istorije, nepoznavanja i neprihvatanja sličnosti i razlika, a samim tim i do jačanja nacionalne netrepeljivosti.

Neophodno je izraditi model koji će biti rezultat široke javne rasprave koja bi obuhvatila sve političke stranke u Sandžaku, predstavnike civilnog sektora, stručne i kulturne javnosti, medija, Bošnjačkog nacionalnog veća koje je izabrano na izborima, i ima pun mandat, i organe vlasti na svim nivoima. Samo ovako široko postavljena javna rasprava može da dovede do kreiranja modela koji je prilagođen specifičnostima Sandžaka, i ljudi koji žive u njemu. Model treba da podrazumeva uspostavljanje multietničkih odeljenja, za šta je neophodno uspostaviti ujednačen okvir nastavnih planova i programa, koji će uvažavati ravnopravnost jezika i pisama pripadnika obe etničke grupe.

Jedna od značajnih karakteristika, koja mora da se uzme u obzir pri izradi modela obrazovanja, je upravo sličnost bosanskog i srpskog jezika. Iako se različito zovu, naučna je činjenica da su bosanski i srpski jezik varijante jednog policentričnog jezika.⁷⁸ Štaviše, građani Sandžaka, bez obzira kojoj naciji ili veri pripadaju, govore potpuno istim jezikom, tj. istom varijantom zajedničkog jezika. Ovo ni u kom slučaju ne znači negiranje bosanskog ili bilo kog drugog jezika, niti sme da se dozvoli upotreba ovakve argumentacije da bi se osporila stečena prava nacionalnih manjina. Naprotiv, to treba da posluži kao tačka spajanja dece, i kao izvor pronalaženja rešenja koje bi zadovoljilo i potrebe dece i implementaciju prava na obrazovanje na maternjem jeziku. Međusobna komunikacija i upoznavanje sličnosti i razlika je osnov za stvaranje dobrih veza između ljudi svih nacionalnosti koji žive u Sandžaku. Zato je neophodno u javnoj raspravi otvoriti pitanje učenja bosanskog jezika (u delu u kom se razlikuje od srpskog) i nacionalne književnosti, umetnosti i istorije Bošnjaka i za decu drugih nacionalnosti koja žive u Sandžaku. Nepoznavanje kulture, tradicije i istorije drugih naroda jedno je od moćnih pogonskih goriva za razvoj nacionalizma i širenje nacionalne mržnje i netrepeljivosti.

78 Snježana Kordić, Jezik i nacionalizam, Durieux 2010, dostupno na http://bib.irb.hr/datoteka/475567.Jezik_i_nacionalizam.pdf, poslednji put pristupljeno 17.11.2014

Zbog specifičnosti Sandžaka, istorije opterećene sukobima, ali i saradnjom, kao i zbog specifičnog odnosa među jezicima koji se ovde govore, predstavnici civilnog sektora, države, kulturne i stručne javnosti trebalo bi da pokušaju da osmisle i specifičan plan i program obrazovanja. Po ugledu na Distrikt Brčko, potrebno je osmisliti plan i program koji podrazumeva da deca različite nacionalnosti zajedno pohađaju nastavu (mešana odeljenja), po jedinstvenom, proširenom planu i programu sa malim odstupanjima, a ne da se u potpunosti razdvajaju po nacionalnoj osnovi, što ojačava postojeće predrasude, netoleranciju, i društvene podele.⁷⁹

Ovakav plan i program za rezultat bi imao učenike koji podjednako vladaju i srpskim i bosanskim jezikom, kao i elementima nacionalne kulture i istorije i Srba i Bošnjaka. Izradu sadržaja nastave, planova i programa, udžbenika, i akreditaciju nastavnog osoblja moraju da sprovode nadležne institucije uz saradnju sa nacionalnim savetom nacionalne manjine, a da ih odobrava ministar. U izradu nastavnih sadržaja moraju da budu uključeni stručnjaci kako iz Sandžaka, tako i iz ostataka Srbije, a da sam sadržaj bude rezultat konsenzusa postignutog na širokim javnim raspravama koje uključuju sve relevantne aktere.

Ovakav model može da naiđe na nesuglasice u pogledu sadržaja nastave istorije, s obzirom na to da postoji razlika u interpretaciji događaja iz prošlosti, te bi makar u prelaznom periodu dok se ove nesuglasice ne prevaziđu bilo korisno da sva deca znaju oba viđenja događaja iz prošlosti, tj. da su svesni da postoje razlike u interpretaciji istorijskih događaja, i da to ne predstavlja prepreku za zajednički život. Ovo bi takođe u velikoj meri doprinelo olakšavanju procesa prevazilaženja ratne prošlosti, i razvilo bi kod dece sposobnost kritičkog promatranja kako činjenica, tako i njihovih interpretacija.

Implementacija ovakvog modela će omogućiti da deca razvijaju znanja, veštine i stavove koji sadrže poštovanje prema različitosti i drugim kulturama, podstičaću osetljivost na diskriminišuće ponašanje, i doprineće izgradnji stabilnijeg i razvijenijeg društva.

Proces implementacije odabranog modela obrazovanja

Da bi proces implementacije prava na obrazovanje bio uspešan, neophodno je da bude u skladu sa zakonima i procedurama koji ga definišu. Istovremeno, oni koji te zakone sprovode moraju im prići sa dovoljno fleksibilnosti, razumevanja istorijskog konteksta, tradicija, i trenutnog odnosa u društvu, a pre svega imajući u vidu dugoročne posledice metoda koje su izabrane. U slučaju bosanskog jezika, posao je olakšan konstituisanjem legalnog i legitimnog Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine u novembru 2014.

Međutim, sama implementacija odabranog modela treba da se prepusti lokalnoj zajednici, odnosno školama, uz uključivanje roditelja i relevantnih aktera na lokalnu. Na papiru, naš obrazovni sistem je relativno decentralizovan, ali u praksi škole i direktori ne koriste svoja prava u punoj meri. Korišćenje prava koja imaju omogućilo bi prilagođavanje modela sredini, ali i uslovima u kojima škole rade. Naravno, čitav proces treba da bude monitorisan i podržan kako od strane nadležnog ministarstva, tako i BNV-a, lokalnih OCD i Prosvetne inspekcije.

⁷⁹ Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama i FBiH, Koordinacija ministra obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar 2012

Proces implementacije mora da podrazumeva i redovnu kontrolu načina sprovođenja, ali i redovno ispitivanje i roditelja da li način implementacije zadovoljava njihova očekivanja. Ukoliko rezultat nije pozitivan, mora se sprovesti nova konsultacija, i predložiti novi model za tu lokalnu zajednicu. Zbog osetljivosti cele teme i zbog važnosti interesa koji mogu doći u sukob u ovom slučaju (pravo na obrazovanje na maternjem jeziku i princip interkulturalnosti i integracije), trebalo bi početi sa uvođenjem pilot-odeljenja ili pilot-razreda i postepeno graditi model uz neizbežne korekcije u toku procesa.

Ovakav model najsličniji je zakonskom modelu dvojezične nastave. Ipak, neophodno je dodatno precizirati šta dvojezična nastava podrazumeva, ko su odgovorni akteri u svakoj fazi implementacije i kakva pravna sredstva stoje na raspolaganju u slučaju povrede prava bilo dece, bilo pripadnika nacionalne manjine. I Ministarstvo prosvete prepoznalo je delimično ovu činjenicu, pa je ministar odlukom iz avgusta 2014. godine propisao da se nastava u osnovnim i srednjim školama u gradu Novom Pazaru i opštinama Tutin, Sjenica i Prijepolje odvija dvojezično tamo gde za to postoje uslovi. Odluka je doneta bez ikakvih konsultacija sa Bošnjačkim nacionalnim vijećem i propisuje jedan model kao obavezan, što može izazvati dodatne probleme umesto da ih reši. BNV je zaštitu zatražilo od Zaštitnika građana kom su podneli pritužbu 1. septembra 2014. godine⁸⁰.

80 <http://www.bnv.org.rs/wp-content/uploads/2014/10/Prituzba-zastitniku-gradjana-sa-prilozima.pdf>, poslednji put pristupljeno 21.01.2015.

ZAKLJUČCI

- Pravo na obrazovanje na maternjem jeziku je garantovano međunarodnim konvencijama koje je Srbija ratifikovala, Ustavom i domaćim zakonima. Ovo pravo ne može se dovesti u pitanje za pripadnike bošnjačke nacionalne zajednice niti im može biti uskraćeno ono što imaju i ostale nacionalne i jezičke manjine u Srbiji.
- Pravo na obrazovanje na maternjem jeziku može se ostvariti kroz različite modele organizovanja nastave. Ne postoji model koji je obavezan i koji ne podleže javnoj raspravi.
- U slučaju bošnjačke nacionalne zajednice, kreiranje modela i kompletan proces implementacije sprovodilo je Bošnjačko nacionalno veće u tehničkom mandatu, koje po zakonu ima mandat isključivo za vršenje tekućih i neodložnih poslova koji su u nadležnosti nacionalnog saveta.
- Model je izradilo BNV u tehničkom mandatu, bez prethodnih konsultacija i široke javne rasprave koja bi uključila predstavnike ministarstva, škola u Sandžaku, i relevantnih institucija, stručnu javnost, predstavnike lokalnih političkih partija, organizacija civilnog društva, i drugih zainteresovanih aktera.
- Model koji je odabran za implementaciju podrazumeva da učenici bošnjačke nacionalne manjine pohađaju kompletnu nastavu na bosanskom jeziku od predškolskog uzrasta, sa posebnim planovima i programima za predmete od nacionalnog značaja (bosanski jezik, istoriju, likovno, i muzičko).
- Ovaj model dovodi do razdvajanja učenika na osnovu nacionalnosti od predškolskog uzrasta, što predstavlja osnov za dalju segregaciju mladih, i širenje nacionalizma i netrepeljivosti. Pri izradi modela nisu uzete u obzir specifičnosti Sandžaka kao regiona, istorijski kontekst, trenutna društvena situacija, niti činjenica da bosanski i srpski jezik pripadaju istoj grupi jezika, te da su međusobno slični.
- U septembru 2013. godine BNV je ovaj model počeo da sprovodi u prvom i petom razredu osnovne škole, i u prvom razredu srednje škole, u školama u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju.
- Proces implementacije izazvao je brojne probleme u lokalnoj zajednici i samim školama.
 - Testiranje i akreditacija nastavnika, učitelja i stručnih saradnika osporeno je od Ministarstva prosvete, jer procedura za sertifikovanje nije usvojena na odgovarajući način. Osim što je doveden u pitanje kvalitet testa, postoje navodi da je sam proces testiranja kompromitovan jer su pojedini nastavnici imali rezultate testa unapred

- Proces anketiranja učenika obeležen je spekulacijama i navodnim pritiscima nadležnih, kako od strane predstavnika BNV-a tako i od strane članova školske uprave. Takođe, roditelji i učenici bili su izloženi pritiscima, a širile su se i glasine da učenici koji budu pohađali nastavu na bosanskom neće moći da upišu studije na srpskom jeziku
 - Nastava je počela bez odgovarajućih udžbenika i nastavnih sredstava, i sam kvalitet udžbenika je upitan zbog kratkog roka u kojem su oni pisani. Ovo ne samo da je otežalo sam početak nastave, već je dovelo u pitanje i kvalitet izvođenja nastave, i znanja koje učenici dobijaju
 - Takođe, sami direktori i nastavnici nisu bili u potpunosti upoznati sa planovima i programima koji se sprovode, kao ni sa samim tokom implementacije, jer su dobijali oprečne informacije od Ministarstva prosvete i BNVa. Ovo je dovelo do konfuzije i stvaranja haotične situacije u školama u Sandžaku.
- Postoji konsenzus da je potrebno implementirati pravo koje ovoj manjiskoj zajednici pripada prema domaćoj legislatvi i međunarodnim konvencijama, međutim neophodno je napraviti dogovor oko samog načina implementacije i sadržaja modela, koji će uvažavati sve specifičnosti Sandžaka kao regiona, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku i princip interkulturalnosti i integracije svih delova društva.

PREPORUKE

- Pravo na obrazovanje na bosanskom jeziku mora biti implementirano, kao jedno od osnovnih manjinskih prava, garantovanih relevantnim domaćim i međunarodnim izvorima prava.
- Model koji se implementira treba da bude rezultat široke javne rasprave. Ta rasprava mora da uključi predstavnike Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine, nadležnog ministarstva, lokalnih škola i relevantnih institucija, svih političkih opcija u Sandžaku, civilnog sektora, stručne javnosti, i lokalne samouprave.
- Odabrani model treba da bude u skladu sa specifičnostima Sandžaka, ali i samog bosanskog jezika. Neophodno je uzeti u obzir istorijski kontekst Sandžaka, ali i trenutne odnose u društvu, i na osnovu toga kreirati model koji će graditi bolje međusobno poznavanje, kulturu saradnje i uvažavanja različitosti.
- Model treba da bude sveobuhvatan i integrativan, odnosno da uključuje kako elemente srpske, tako i bošnjačke istorije, kulture, tradicije i jezika, i da po ovom modelu uče učenici svih nacionalnosti u Sandžaku. Ovo je relativno lako sprovesti, s obzirom na zajednički koren oba jezika, i činjenicu da danas dve etničke zajednice uspješno komuniciraju koristeći svaka svoj jezik. Na taj način sprečava se razdvajanje dece po nacionalnoj osnovi i stvaranje osnova za razvoj nacionalizma i netrepeljivosti, i razvija se multikulturalnost, solidarnost, međusobna saradnja, i prepoznavanje i uvažavanje međusobnih sličnosti i razlika.
- Posebnu pažnju treba obratiti na sadržaj nastave istorije, jer postoje razlike u interpretaciji događaja iz prošlosti. Učenje obe verzije istorije bi bilo korisno jer bi deca postala svesna ne samo postojanja različite interpretacije prošlosti, nego i da to nije prepreka za zajednički život.
- Proces izrade modela i implementaciju odabranog modela mora da se sprovodi u skladu sa zakonima i propisima, i da ga sprovode institucije koje za to imaju nadležnosti. Neophodna je aktivna saradnja predstavnika ministarstva, relevantnih institucija, Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine, i škola u Sandžaku.
- Ministarstvo prosvete i druge nadležne institucije treba da pripreme sve podzakonske akte kojima bi se razradio model dvojezične nastave u postojećem zakonu, a ako se za tim ukaže potreba – i da pripreme izmenu zakonskih propisa kako bi se omogućilo postizanje ciljeva integracije i zaštite prava nacionalnih manjina.
- Samu implementaciju treba da sprovodi svaka škola pojedinačno, u skladu sa sredinom i uslovima u kojima radi, a uz podršku nadležnog ministarstva i nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine.

- Čitav proces implementacija mora da bude podržan, ali i monitorisan od strane nadležnog ministarstva, nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjina, prosvetne inspekcije. Takođe, mora da postoji redovna kontrola načina sprovođenja, koja će između ostalog da ispita zadovoljstvo roditelja i učenika nastavom.
- Implementaciju treba sprovoditi postupno i pažljivo, najbolje preko pilot-odeljenja ili pilot-razreda u početku, kako bi se u praksi videlo da li postoje dodatni izazovi na kojima treba raditi.
- Rezultati monitoringa moraju redovno da se pažljivo analiziraju, i ukoliko se primete manjkavosti, da se odmah pristupi prilagođavanju modela očekivanjima i potrebama učenika, roditelja i najšire zajednice u Sandžaku.

BELEŠKE

